

ПРО ПЛАНИ ПЕРЕНЕСЕННЯ НОВОЇ СІЧІ ДО МИКИТИНОГО ПЕРЕВОЗУ

Серед багатьох південних прикордонних поселень Війська Запорозького Низового Микитин Перевіз посідав одне з найважливіших місць. Він виник в урочищі Микитин Ріг у середині 17 ст. поруч із містом-фортецею, що в науковій літературі відома як Микитинська Запорозька Січ. Остання була збудована реєстровими козаками за угодою з польським сеймом у 1639 р., щоб не давати можливості переправлятися татарам через Дніпро від Кам'яного Затону на Микитин Ріг.

Перенесення запорожцями у 50-х роках XVII ст. Січі з Микитинового Рогу на р. Чортомлик визначало два функціональні напрями розвитку Микитинового Перевозу: продовжувати охорону найважливішої переправи на Дніпрі й забезпечити торговцям перевезення вантажів до Криму. Навіть у період перебування Війська Запорозького Низового під протекторатом Кримського хана і турецького султана значення Микитинового Перевозу і йому подібних аніскільки не зменшилося, а навіть було обумовлено спеціальною угодою. Як повідомляв князь С. Мишецький “Войску Запорозькому даны были перевозы, которые имеют по рекам Днепру и Бугу, а именно: 1. Перевоз имели в Кайдаках; 2. В Микитином; 3. В Каменке; 4. В Кизикермене где чрез оные перевозы хаживали из Малороссии купцы и простой народ для продажи и покупки всяких товаров, також и за солью в Крым; також и татары хаживали в молороссию для означенной добычи” [1, с. 10].

Козацьке поселення Микитин Перевіз залишалося і під час повернення запорожців під протекторатом Російської імперії у 1734 р. та побудови Нової Січі на р. Підпільній. Тут знаходилася залага з 150 козаків, митниця з посадовими особами. Від кошової старшини Війська Запорозького Низового тут перебували шафар, писар, підшафарій, підписар. Останні збирали мито, брали відрахування необхідні для утримання команди і будівель, наглядали за порядком на перевозі. Перевезення через Дніпро здійснювалося на військових парамах. Для обслуговування приїжджих та місцевих мешканців у Микитиному була церква Святої Покрови Божої матері [2, с. 526-527]. То ж Микитин Перевіз для кошової старшини Війська Запорозького Низового був дуже вагомим, оскільки він приносив значні прибутки.

Враховуючи те, що Микитин Перевіз був не тільки переправою, але також і кордоном між Російською імперією та Кримським ханством, на ньому своїх представників мали і росіяни. Тут була розташована Микитинська застава, яку очолював російський офіцер. Від Колегії іноземних справ (КІС) був спеціально відряджений перекладач, для видання документів для проїзду за кордон, а також для виконання спеціальних доручень.

У січні 1755 р. перекладач КІС на Микитиному Перевозі Ф. Семенов подав своєму начальству “Проект про пристань морських кораблів при Микитинській Заставі”. Спостережливий перекладач помітив, що торгові кораблі мають обмежену кількість днів для проходження дніпровськими протоками до Нової Січі у зв'язку з падінням рівня води влітку та мілинами. Він запропонував зробити біля Микитинської застави пристань для морських торгових кораблів, що, на його думку, мало принести великий прибуток Російській імперії.

Кошова старшина дізналася про вищезгаданий документ. До київського генерал-губернатора Костюрина кошовий отаман Григорій Федоров направив рішучий протест з цього приводу, вимагаючи знищити листа Ф. Семенова [3, с. 198].

Але не минув і рік, як кошова старшина змінила своє ставлення до проекту будівництва порта на Микитиному Перевозі. 1 квітня 1756 р. у Запорозькій Січі відбулася велика пожежа, під час якої згоріло багато будівель. Відбудова Січі йшла повільно, бо вимагала значних коштів та матеріалів. Ось тут остаточно і з'ясувалося, що кораблі через мілину р. Підпільній влітку не можуть завжди підходити до Січі. Ось чому козаки, обговоривши ситуацію схвалили рішення перенести Січ на Микитин Перевіз, що був від неї за 20 верст. Про це кошовий отаман Г. Федоров повідомив 12 березня 1758 р. гетьмана К.Г. Розумовського. Копію цього листа Розумовський спрямував далі – в Санкт-Петербург до Сенату.

У червні 1758 р. від імені імператриці Єлизавети гетьману прийшла грамота з наказом перевірити нове місце, визначене для перенесення Січі. За дорученням гетьмана К. Розумовського та Генеральної військової канцелярії влітку 1758 р. комісія у складі миргородського сотника В. Зарудного, військового товариша Я. Трофимовського та сина миргородського полковника П. Остроградського оглянула територію Січі, Микитинового Перевозу та склала їхні плани. І вже у березні 1759 р. ці документи, разом з висновком Генеральної Військової канцелярії про доцільність перенесення Січі, були подані гетьману К. Розумовському і надіслані в Сенат Російської імперії [4, с. 28-30]. У січні 1760 р. російські сенатори

повідомили гетьмана про отримання документів, але несподівано почали вимагати від нього особисто підтвердження своєї згоди про перенесення Січі на нове місце. К. Розумовський дав позитивну відповідь, про що повідомив і до Санкт-Петербургу.

Тривалий час Сенат не подавав звістки про своє ставлення до проблеми нового місця розташування Запорозької Січі. На прохання кошового отамана Г. Федорова та військового судді П. Калнишевського гетьман К. Розумовський знову порушив клопотання перед Сенатом щодо перенесення Січі в урочище Миктинське. Його дії зустріли опір senatorів. Обер-прокурор імперії граф Чернишов подав їм рапорт про рух турецьких кораблів по Дніпру, і, зокрема, їх відвідування Нової Січі. Він запропонував послати в розвідку на Січ і до Микитинового Перевозу кмітливого чиновника, яким обрано члена Комерц-колегії надвірного радника Д. Лодигіна. Під прикриттям здійснення комерції, він з'ясував становище на Січі і в Микитиному Перевозі та визнав, що кращого місця на нижньому Дніпрі для будівництва великого торгового порта, ніж у Микитиному не існує. Д. Лодигін запропонував своєму керівництву побудувати пристань для кораблів, що приходять із моря по Дніпру до Микитинового Перевозу, а також наголосив на недоцільності перенесення Запорозької Січі до Микитинового Перевозу. Він тако пропонував розмістити в Микитиному військову частину – не менше батальйону, збудувати ретрашемент тощо; посилити контроль за торгівлею запорожців [3, с. 202].

Проте російський уряд ще не мав достатніх можливостей встановити контроль над такою стратегічною позицією Запорожжя, я Микитин Перевіз. Ось чому від імені Катерини II 10 квітня 1763 р. видано наказ гетьману К. Розумовському та керівнику фортифікаційних справ Російської імперії генерал-директору фельдцейхмейстеру О. Вільбоа зробити топографічне обстеження місцевості біля Микитинового Перевозу. Влітку 1763 р. за їх дорученням на Запорозьку Січ прибув з відповідними повноваженнями інженер-полковник В. Менцеліус. Він зняв план місцевості від Січі до Микитинового Перевозу, склав проект фортеці Січі, що могла бути на ньому та кошторис витрат на її будівництво у сумі 177857 рублів 88 копійок. Рапорт інженер-полковника В. Менцеліуса, а також вказані проект і кошторис Катерина II затвердила на початку 1764 р. [3, с. 203].

Але про план перенесення Нової Січі з р.Підпільної до Микитинового Перевозу через шпигунів стало відомо кримському ханові, а від нього і турецькому султану. Вони заявили Російській імперії протест, а хан до того ж почав погрожувати торговим зв'язкам по Дніпру. Зваживши на це, Катерина II ухвалила 28 травня 1764 р. указ, яким передбачено, що “Сечи Запорожской на новое место перенесения до будущего удобного времени и пока настоящие польские дела в лутшее состояние придут, отложитъ” [5, с. 20].

Таким чином, реалізувати задум перенести Нову Січ до Микитинового Перевозу запорожцям не вдалося. Сприятливий привід поновити клопотання з'явився у кошової старшини під час російсько-турецької війни 1768-1774 рр. Козаки звернулися до Катерини II за резолюцією щодо перенесення Січі. Проте відповіді запорожці так і не отримали. А наприкінці травня 1775 р. на Запорожжя увійшли полки російської армії і ліквідували за наказом цариці Нову Січ. Вищенаведене засвідчує, наскільки важко було запорозьким козакам, перебуваючи під тиском геополітичних інтересів сусідніх держав, захистити власну державу від їх зазіхань, особливо від тієї, що була союзником і протектором.

Джерела та література

1. *Мышецкий С.*, кн. История о казаках запорожских ... М.: тип. Моск. ун.-та, 1847. – 43 с.
2. *Карелин И.* Никополь // Записки Одесского общества истории и древностей. – Т.6. – Одесса, 1867. – С. 523-538.
3. *Шапошишков Г.* Як виникло місто Никополь // Историко-географічний збірник. – Т.IV. – К., 1931. – С. 189-212.
4. *Ленченко В.І.* Листи кошового отамана Петра Калнишевського 1763 р. про устрій в Запорозькій Січі // Пам'ятки України. – 1989. – № 3. – С. 28-30.
5. *Эваринский Д.И.* Число и порядок Запорожских Сечей. Отдельный оттиск из апрельской книжки журнала “Киевская старина”. – 1884. – К.: тип. Г.Г. Корчак-новицкого. – 20 с.